

Олена Демченко

Олена Демченко

PHILOSOPHICAL PRINCIPLES OF THE THEORY OF GIFTEDNESS
IN THE COGNITIVE AND SYNCRETIC COMPONENT OF THE FUTURE
EDUCATORS AND PRIMARY SCHOOL TEACHERS' TRAINING

ФІЛОСОФСЬКІ ЗАСАДИ ТЕОРІЇ ОБДАРОВАНОСТІ
В ПІЗНАВАЛЬНО-СИНКРЕТИЧНІЙ СКЛАДОВІЙ ПІДГОТОВКИ
МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ І ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

The purpose of the article is to substantiate the importance of the cognitive and syncretic component of the future teachers' training for work with gifted children; outlining the system of philosophical knowledge about the phenomenon of giftedness in the content of such training.

Methodology. The study uses theoretical methods (analysis, comparison, generalization and systematization of the philosophical and psychological and pedagogical sources) in order to outline the field of philosophical knowledge about the phenomenon of giftedness, which is the basis of the cognitive and syncretic component of the future teachers' training for work with gifted children, and highlight the stages of the genesis of the views on the phenomenon of social giftedness.

Scientific novelty. The author's definition of the future teachers' training for work with gifted children has been presented, the cognitive and syncretic component of its content has been determined; the stages of formation of the views on the phenomenon of social giftedness in philosophical discourse have been distinguished; the ways of realization of the cognitive and syncretic training in the educational process of a higher educational institution have been indicated.

Conclusions. Within the educational process of a modern pedagogical higher educational institution, the organization of the future specialists' special training of the psychological and pedagogical direction becomes relevant. The result of such work is the formation of students' readiness to work with gifted and talented children, and the basis is a system of philosophical and psychological and pedagogical knowledge about the phenomenon of giftedness. To ensure the implementation of the cognitive and syncretic component of future educators' training for the development of children's giftedness is possible through the implementation of the basic principles of the concept of giftedness, views of famous philosophers, psychologists and teachers on abilities, talents, genius into the content of the professional disciplines. For this purpose it is necessary to supplement the curriculum with the topics about the essence of different types of giftedness and the specifics of creating conditions for the manifestation of children's giftedness. In the content of both normative and variable parts of the curriculum for the higher education applicant it is also advisable to introduce special courses, the purpose of which is to study the philosophical principles of giftedness and psychological and pedagogical peculiarities of work with gifted children.

Key words: giftedness, social giftedness, future educators' training for work with gifted children, cognitive and syncretic component.

Мета статті – обґрунтування важливості пізнавально-синкретичної складової підготовки майбутніх педагогів до роботи з обдарованими дітьми; окреслення системи філософських знань про феномен обдарованості в змісті такої підготовки.

Методологія. У дослідженні використано теоретичні методи (аналіз, порівняння, узагальнення і систематизація філософської та психолого-педагогічної літератури) з метою окреслення кола філософських знань про феномен обдарованості, які є основою пізнавально-синкретичної складової підготовки майбутніх педагогів до роботи з обдарованими дітьми, та виділення етапів становлення поглядів на феномен соціальної обдарованості в філософській думці.

Наукова новизна. Представлено авторське визначення підготовки майбутніх педагогів до роботи з обдарованими дітьми, визначено зміст її пізнавально-синкретичної складової; виділено етапи становлення поглядів на феномен соціальної обдарованості у філософському дискурсі; показано шляхи реалізації пізнавально-синкретичної підготовки в освітньому процесі закладу вищої освіти.

Висновки. У межах освітнього процесу сучасного педагогічного ЗВО актуальності набуває організація спеціальної підготовки майбутніх фахівців психолого-педагогічного профілю. Результатом такої роботи є формування у студентів готовності до роботи зі здібними й талановитими дітьми, а основою є система філософських і психолого-педагогічних знань про феномен обдарованості. Забезпечити реалізацію пізнавально-синкретичної складової підготовки майбутніх педагогів до розвитку обдарованості дітей можливо через імплементацію в зміст фахових дисциплін основних положень концепції обдарованості, поглядів відомих філософів, психологів і педагогів щодо здібностей, талантів, геніальності. З цією метою необхідно доповнити навчальні програми темами про сутність різних видів обдарованості та специфіку створення умов для прояву обдарованості дітей. У зміст як нормативної, так і варіативної частин навчального плану підготовки здобувачів вищої освіти також доцільно вводити спеціальні курси, метою яких є вивчення філософських засад обдарованості та психолого-педагогічних особливостей роботи з обдарованими дітьми.

Ключові слова: обдарованість, соціальна обдарованість, підготовка майбутніх педагогів до роботи з обдарованими дітьми, пізнавально-синкретична складова.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими або практичними завданнями. У сучасних конкурентних соціально-економічних умовах на глобальному та державному рівнях талановиті й геніальні особистості, їхній інтелектуальний і творчий потенціал усе частіше визнаються національним багатством і безцінним капіталом. Проте шлях обдарованої людини від перших проявів високого рівня здібностей у дитинстві до особистісної та професійної самореалізації, видатних досягнень, відкриттів і високих досягнень у певній сфері в дорослому віці є складним, що супроводжується суперечностями, перемогами і втратами. Практика показує, що життєвий і професійний сценарій потенційно обдарованих особистостей не завжди є успішним, більше того, буває навіть трагічним.

З огляду на це, необхідно розробляти систему роботи з пошуку дітей з проявами різних видів обдарованості, починаючи з дошкільного та молодшого шкільного віку, забезпечувати їм професійний психолого-педагогічний супровід і моделювати сприятливі умови для розвитку їхніх здібностей і

талантів, розгортання творчих потенціалів. Для самореалізації таких особистостей необхідно шукати додаткові ресурси та створювати творчо-розвивальний простір, що зумовлено як потребами й особливостями розвитку самої обдарованої особистості, так і запитами суспільства.

Розв'язати такі складані завдання зможуть педагоги, високо вмотивовані та спеціально підготовлені до здійснення такого виду професійної діяльності. У процесі навчання в ЗВО їм необхідно усвідомити важливість організації в закладі освіти спеціальної роботи з обдарованими дітьми, визнати їхній статус як особистостей з особливими освітніми потребами, засвоїти систему психолого-педагогічних знань у сфері обдарованості, оволодіти діагностичними процедурами ідентифікації потенційно обдарованих дітей, набути навичок використання технологій і методів розвитку здібностей, творчості й талантів дітей різного віку.

Однак у педагогічних закладах вищої освіти України формування готовності майбутніх вихователів/учителів до розвитку здібностей та обдарованості дітей ще не

забезпечується на системному рівні. Зокрема, у змісті освітніх програм підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти / учителів початкових класів нерідко спостерігається орієнтація здобувачів вищої освіти переважно на роботу з дітьми, розвиток яких відповідає умовній віковій нормі. Натомість майбутні педагоги під час різних видів діяльності, у процесі опанування дисциплінами, під час педагогічної практики мають усвідомити, що дитина з проявами обдарованості є унікальною, нестандартною особистістю, яка відрізняється від своїх ровесників за багатьма показниками, переважно в бік їх перевищення. До того ж, у контексті розроблення та впровадження інклюзивного підходу обдаровані діти визнаються особами з особливими освітніми потребами, для задоволення яких необхідно забезпечувати професійний психолого-педагогічний супровід і створювати індивідуальну траєкторію для їхнього інтелектуального й творчого зростання.

З огляду на це, потребує подальшого вдосконалення система підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти / учителів початкових класів до професійної діяльності. Зокрема, необхідно употужнювати спрямованість здобувачів вищої освіти на забезпечення індивідуалізації навчально-виховної роботи з усіма дітьми, у тому числі й обдарованими; реалізацію розвивального підходу, створення умов для самореалізації кожної особистості тощо. Основою такої підготовки, хоча і не єдиною умовою, є засвоєння студентами комплексу філософських і психолого-педагогічних знань про різні аспекти обдарованості як міждисциплінарного феномену, сучасні інноваційні технології та методи розвитку здібностей і обдарованості дітей.

Аналіз основних досліджень і публікацій з порушеної проблеми. Вивчення й узагальнення наукового дискурсу свідчить, що проблема обдарованості активно розробляється в межах філософії, психології та педагогіки. Інтерес становлять дослідження вчених (О. Антонової, О. Власової, М. Баграмянц, М. Івлевої, О. Кліменченка, Л. Малімона, О. Савенкова та ін.), спрямовані на наукову рефлексію в історичній ретроспективі філософських засад геніальності, таланту й обдарованості. Увагу привертають останні наукові розвідки, у яких започатковано нові ракурси вивчення цього явища: обдарованості як асинхронного розвитку (О. Бевз, К. Домбровський, Н. Поморцев, А. Роупер, Р. Семенова, Дж. Террассьє, Н. Сельдінська, Л. Сільверман, Є. Столбова, С. Цветкова,

Л. Холлінгворт та ін.); співвідношення когнітивних і особистісних чинників розвитку обдарованої особистості (Г. Айзенк, Д. Гоулман, Ке де Врі, Є. Худобіна та ін.); вікові особливості прояву різних видів обдарованості (Н. Дружинін, Н. Лейтес, М. Холодна, В. Шадріков та ін.); соціально-психологічні проблеми обдарованих дітей (Ю. Бабаєва, Ю. Гільбух, О. Лосієвська, О. Марінушкіна, А. Мудрик, О. Савенков, Л. Туріщева, Е. Уйтмор, О. Фокіна, Л. Холлінгзуорт, Е. Циганкова, В. Чудновський, О. Щєблановата ін.); статус обдарованих дітей як особистостей з особливими потребами (Дж. Галехер, І. Демченко, В. Валєтов, Н. Лебедев, І. Карповіч, А. Колупаєва, Н. Отрох та ін.) тощо.

Окрім цього, у зарубіжній (Р. Бебре, М. Віднере, Я. Коломінський, С. Маркова, Є. Панько, Г. Тарасова, І. Ушатікова, О. Чеснокова, В. Юркевич та ін.) та українській (О. Антонова, В. Бажанюк, М. Замелюк, О. Листопад, В. Демченко, Н. Довгань, Л. Корецька, С. Литвиненко, Р. Семенова, Г. Тригубець, В. Ушмарова, Н. Федоров, М. Шемуда, Т. Яценко та ін.) педагогіці вищої школи започатковано різні аспекти підготовки майбутніх вихователів і вчителів до роботи з обдарованими дітьми. Дослідники розробляють сутність і завдання підготовки до такого виду професійної діяльності; пояснюють поняття готовності як її результату; обґрунтовують науково-методичні шляхи щодо підготовки педагогів низки спеціальностей до роботи з обдарованими дітьми з урахуванням специфіки проявів різних видів обдарованості (інтелектуальної, лідерської, літературної, спортивної тощо). Вчені виділяють домінанті якості та здібності педагогів (творчість, схильність до інноваційності та імпровізації, позитивна Я-концепція, інтелектуальна культура, інтуїція, емпатійність, комунікативність, рефлексивність, соціальний та емоційний інтелект тощо), високий рівень сформованості яких є однією з умов успішної роботи з обдарованими дітьми.

Також дослідники (О. Антонова, В. Демченко та ін.) вважають, що вихователь / учитель, який працює з такою категорією дітей, сам має бути обдарованою особистістю хоча б в одній із сфер діяльності. Часто мовиться саме про педагогічну обдарованість як різновид соціальної обдарованості. За переконанням Б. Блума, щоб не пропустити майбутнього таланта й генія, педагог обдарованих дітей сам має бути непересічною особистістю. Сучасні вчені (М. Кашапов, Т. Кісельова, Т. Огородова та ін.) виділяють абнотивність як спеціальну

комплексну якість педагога обдарованих дітей, яка інтегрує в собі креативність, мотиваційно-когнітивний компонент і рефлексивно-перцептивні здібності, фасилітативну позицію. Відповідно до цього, абнотивний педагог зможе своєчасно помітити прояви обдарованості в поведінці дитини, культивувати її індивідуальність, створювати умови для розвитку здібностей, підтримувати її, стимулювати до самовдосконалення та досягнення успіхів тощо (Кашапов, 2019).

Аналіз різних підходів до поняття «готовності педагога до роботи з обдарованими учнями» показує, що дослідники розуміють її як результат спеціальної підготовки. Вчені (О. Дронова, С. Дубяга, Д. Корольов, Ю. Клименюк, Л. Радзіховська, Л. Руденко, І. Ушатікова, О. Шевченко та ін.) пояснюють таке особистісне складне утворення і визначають його структуру. Так, дослідники Е. Бачинська, В. Ушмарова, А. Седеревічене розглядають готовність учителів початкової школи до роботи зі здібними учнями в контексті особистісно-функціонального підходу та експлікують як її «інтегративну якість, що виявляється в діалектичній єдності структурних компонентів, властивостей, зв'язків і відносин». Наголошується, що «структура готовності є тотожною структурі педагогічної діяльності та включає компоненти: мотиваційний, змістовий, процесуально-діяльнісний, рефлексивний і особистісний» (Бачинська, Ушмарова, Седеревічене, 2013).

Зазначимо, що всі названі дослідники в структурі готовності майбутніх педагогів до роботи із здібними та обдарованими дітьми виділяють серед інших і когнітивний / знаннєвий / змістовий компонент. Зокрема, І. Ушатікова виокремлює теоретичну готовність майбутнього вчителя до роботи з обдарованими учнями, яка включає оволодіння загальнопедагогічними і спеціальними знаннями про обдарованих дітей і особливості роботи з ними (Ушатікова, 2006). Учені також уточнюють перелік знань, якими мають оволодіти педагоги, що працюють з такою категорією осіб: теорії обдарованості; психологічні особливості вікового та особистісного розвитку обдарованих дітей в умовах різних типів освітнього середовища; методи діагностики обдарованості; психолого-педагогічні основи добору освітніх програм для обдарованих учнів; вимоги до педагогів, що працюють з обдарованими дітьми; умови ефективної взаємодії з суб'єктами освітнього процесу; теоретичні основи організації роботи з обдарованими дітьми; методи проведення

занять із застосуванням індивідуальної навчальної діяльності дітей тощо.

Привертає увагу позиція науковців (Бачинська, Ушмарова, Седеревічене, 2013), які виділяють в підготовці вчителів початкових класів, які працюють за всеукраїнським науково-педагогічним проектом «Інтелект України», методологічну складову. Апелюючи до праці Е. Юдіна (Юдин, 1978), вони виділяють ієрархізовані рівні методологічних знань педагогів обдарованих дітей, серед яких першим визначено філософський.

Формулювання цілей статті. Цілі статті полягають в обґрунтуванні важливості пізнавально-синкретичної складової підготовки майбутніх педагогів до роботи з обдарованими дітьми; окресленні системи філософських знань про феномен обдарованості в змісті такої підготовки.

Висвітлення процедури теоретико-методологічного дослідження. У дослідженні використано теоретичні методи (аналіз, порівняння, узагальнення і систематизація філософської та психолого-педагогічної літератури) з метою окреслення кола філософських знань про феномен обдарованості, які є основою пізнавально-синкретичної складової підготовки майбутніх педагогів до роботи з обдарованими дітьми та виділення етапів становлення поглядів на феномен соціальної обдарованості в філософській думці.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Підготовку майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти / учителів початкових класів до роботи з одарованими дітьми вважаємо (Демченко, Вацьо, 2019) системою, частиною загальної підготовки, цілеспрямованим і спеціально організованим процесом, що передбачає оволодіння студентами гуманістичними професійними цінностями та усвідомлення ними необхідності спеціальної роботи з обдарованими дітьми, засвоєння системи інтегрованих філософських і психолого-педагогічних знань у сфері обдарованості, набуття комплексу професійних умінь, вироблення фасилітативної позиції, розвиток абнотивності, високого рівня емоційного інтелекту, професійних і соціально зумовлених якостей.

У Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського вже склався досвід використання інноваційних технологій та інтерактивних методів навчання у процесі аудиторної та позааудиторної роботи в контексті підготовки майбутніх творчих та

інноваційних педагогів: створення наукової лабораторії педагогічної майстерності (Лазаренко, 2017); організація філософського діалогу (Лимар, Демченко, Турчина, 2019); упровадження інтерактивних методів (Казьмірчук, 2012); включення в пошуково-дослідницьку діяльність (Кіт, 2011) тощо.

Результатом спеціально організованого напряму підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти / учителів початкових класів у ЗВО вважаємо (Демченко, Вацьо, 2019, с. 66) *готовність майбутніх педагогів до роботи з обдарованими дітьми* та визначаємо її як, інтегративне особистісно-професійне утворення, що синтезує в собі взаємозумовлені та взаємопов'язані компоненти: *аттitudно-орієнтувальний, когнітивно-змістовий, операційно-діяльнісний, особистісно-сінтонний, моніторингово-результативний*.

Система роботи, спрямована на формування у майбутніх фахівців дошкільної освіти / учителів початкових класів готовності до розвитку обдарованості дітей, включає як обов'язкову пізнавально-синкретичну складову. Явище обдарованості не є суто психологічним чи педагогічним феноменом, його дослідження почалося в межах філософії ще з Античних часів. Пошук відповідей на питання про відмінності між людьми й схильності до різних видів діяльності, геніальність і талант був започаткований в античній філософії задовго до того, як вони стали предметом наукових розвідок у психології, педагогіці, соціології. З огляду на це, засвоєння студентами філософських засад обдарованості та генези її вивчення в історичному поступі має передувати вивченню психолого-педагогічної знань у цій площині.

Забезпечити пізнавально-синкретичну складову в підготовці майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти вчителів початкових класів до розвитку обдарованості дітей можливо декількома шляхами.

По-перше, доцільно імплементувати в зміст обов'язкових дисциплін (педагогіки, історії педагогіки, методик навчання тощо), які вивчають студенти відповідно до освітньо-професійних програм обраної спеціальності, декілька питань про основні філософські концепції щодо здібностей, геніальності та обдарованості, природи таких феноменів. По-друге, варто ввести в навчальні плани підготовки здобувачів вищої педагогічної освіти вибіркові дисципліни, виділяючи в їх навчальних програмах уже окремі теми з такої проблематики. По-третє, доречно організувати науково-дослідну діяльність студентів, спрямовану на вивчення як

філософського, так і психолого-педагогічного аспектів обдарованості, під час роботи наукових гуртків, проблемних груп, написання дипломних робіт відповідного спрямування тощо.

Зокрема, у змістовий контекст вибіркової дисципліни «Навчання і виховання обдарованої дитини», яка пропонується для вивчення майбутнім педагогам у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського, було введено тему «Генега становлення поглядів на здібності та обдарованість у філософській думці». Під час її викладання розглядаються ідеї видатних мислителів різних часів, починаючи з Античності, щодо природи геніальності й таланту, ставлення до обдарованих людей, їх місця в суспільстві тощо. Важливо, щоб майбутні педагоги сформували систему філософських знань, дізналися про зміни поглядів на геніальність і талант, їх природу в історичній ретроспективі.

Виділимо основні положення, які пропонуються студентам під час лекцій і практичних занять та які вони засвоюють у ході самостійної роботи в контексті реалізації пізнавально-синкретичної складової підготовки до роботи з обдарованими дітьми.

Ідеї про геніальність та її божественне походження зародилися в поглядах філософів стародавнього світу. У період античності була сформована філософська основа розуміння природи й сутності феномену обдарованості. За висновками О. Савенкова (Савенков, 2010), у цей час сам термін «обдарованість» не використовувався. Натомість в працях мислителів зустрічаються інші поняття для позначення такого явища: «божий дар», «геній», «геніальність», «талант», «задатки», «схильності», «майстерність» тощо. На думку вченого, природа геніальності переважно пояснювалася як «божественний дар», а сам «геній» сприймався як фігура міфологічна, яка поєднує в собі безсмертне божество та смертну людину.

Відзначимо, що, з одного боку, з давніх часів у філософській думці та пересічній свідомості домінувало переконання про те, що справжня геніальність може виявлятися лише в мистецтві. Генієм вважався лише художник, митець у широкому сенсі цього слова, тобто художньо обдарована особистість (поет, скульптор, живописець, музикант тощо). Це прослідковується в творах відомих поетів Давньої Греції (Гомера, Гесіода та ін.). Зокрема, Гомер (VIII до н. е.) в «Одіссей», пояснюючи талант співака Демодока, оцінює його як «дар богів», тобто надані людям творчі якості

богами, щоб вони творили й оспівували свої діяння. Автор пише, що «дар піснею прийняв від богів він чудовий, щоб оспівувати все, що пробуджується в його серці» (Гомер, 2004).

Таке розуміння геніальності в європейській філософії та в повсякденній свідомості домінувало приблизно до кінця XIX століття. Підтвердженням цьому є позиція Гердера, який у статті про У. Шекспіра в 1773 році писав, що геніальність вища за філософію, і творець не схожий на того, хто розсікає та обчислює (Гончаренко, 1991).

Але, з другого боку, зустрічаємо думку, що до числа обдарованих відносили й філософів, які були інтелектуальними, мудрими, активними, впливовими особистостями. Такої позиції дотримувався Платон, який вважав філософа зразком людини, яка прагне осмислити те, що вічне і подібне до самого себе (Платон, 2009). Згідно з Платоном, природа обдарованої людини (філософа) відрізняється особливою організацією мислення, вродженою тонкістю розуму, допитливістю; здатністю до сприйняття ідеї всього суцього, споглядання прекрасного; вмінням пізнавати не лише думки, а буття та істину; схильністю охоплювати думкою цілісно час і буття тощо. Для розвитку божого дару необхідно уважно ставитися до себе, отримати належну освіту, щоб досягнути всіляких чеснот (Платон, 2009). У зв'язку з цим можемо стверджувати, що вона йшла про загальну обдарованість у сучасному науковому тлумаченні цього поняття.

Услід за О. Власовою (Власова, 2005) також вважаємо (Демченко, 2016), що більшість згаданих філософів стародавнього світу самі були інтелектуально й соціально обдарованими, успішними суспільно орієнтованими особистостями, які брали активну участь у громадському й політичному житті держави, впливали на соціальні процеси в цілому та життя окремих людей зокрема. Так, Сенека наголошував на соціальній суб'єктності філософа, який зобов'язаний брати участь у житті держави, приносячи їй користь на тій посаді, яку визначила йому доля. Якщо держава настільки зіпсована, що філософу в ній немає місця, він повинен пам'ятати, що є громадянином не лише свого рідного міста, але й усього світу, і давати користь людству в цілому, навчаючи його і подаючи приклад власним життям. Мислитель й сам відповідав тим вимогам, які він визначив щодо особистості філософа, будучи в свій час активним учасником соціального життя Риму.

Філософи були схильними до соціальної рефлексії та саморефлексії («пізнай самого себе» – за Сократом), самоконтролю. Такі особи володіли інтегральною характеристикою як мудрість, яка є ключовою в походженні й розумінні філософії як науки. Зазначимо, що поняття «мудрість» вони використовувати не просто в когнітивному, а в широкому соціально-пізнавальному аспекті. Знання вони розцінювали як частину мистецтва жити серед людей шляхом пізнання себе й навколишнього світу, як засіб орієнтування в соціумі, протистояння несприятливим обставинам, пошуку смислу життя.

Велика частка мислителів були вольовими, харизматичними особистостями, таланливими ораторами, наставниками й педагогами, які вміли переконувати, впливати, вести за собою. Володіючи організаторськими і лідерськими якостями, ораторськими і педагогічними здібностями, відомі філософи (Аристотель, Піфагор, Сократ, Платон, Квінтіліан та ін.) започатковували свої школи, об'єднували навколо себе талановиту молодь, мали послідовників, виховали яскравих історичних постатей (Аристотель – Олександра Македонського, Сенека – Нерона).

Наприклад, Платон створив філософську школу (Академію), яка стала товариством мудреців, що служили Аполлону та музам. Заняття в Академії були двох типів: більш загальні, для широкого загалу слухачів, і спеціальні, для вузького кола, посвячених до таємниць філософії. Важливо відзначити, що серед учнів Платона було багато обдарованих особистостей, які досягли великих успіхів у філософії, державній справі та інших сферах діяльності (Лосев, Тахо-Годи, 1977).

До того ж, в античній філософії та соціальній думці почала поширюватися важлива тенденція: *визнання наявності природних здібностей у різних сферах і поступове виокремлення низки специфічних видів життєдіяльності (управління, військова справа, трансляція соціального досвіду в формі релігійного культу чи навчання дітей і молоді тощо), в яких вони проявляються*. Поступово зароджується інший напрям щодо пояснення природи генія та розширення кола здібностей (інтелектуальних, також управлінських, лідерських і організаторських), наявність яких може свідчити про талановитість людини. У складній системі поглядів відомих мислителів античності також зустрічаємо високу оцінку людини, схильної до управління, державної та військової справи. Проте здібності такого порядку

прямо не пов'язуються із геніальністю і талантом (Демченко, 2016).

Епоха середньовіччя характеризується «науковим застоєм» щодо продовження формування філософсько-психологічної концепції обдарованості. У цей час спостерігається зміна у філософських поглядах на особистість у цілому, її здібності, елітарність і лідерство зокрема. Поняття «геніальність» усе більше почали ототожнювати з психічними розладами, а психічно хворих вважали одержимими дияволом. Відбувається применшення значення соціально важливих характеристик особистості, пригнічення, а відтак і зниження її суспільної активності, участі в громадському житті.

Наступний етап дослідження генези ідей про здібну, успішну особистість у філософській думці І. Краснова (1990) пов'язує з трансформаціями, які відбулися в суспільній свідомості Західної Європи в кінці Середньовіччя й вплинули на зміну уявлень про людину в цілому. Соціально-економічні чинники доби Відродження і Нового часу зумовили формування культу видатної людини, яка суттєво відрізнялася від звичайного громадянина своїми природними задатками й успіхами. Така яскрава особистість може успішно реалізовувалася у світському житті, серед важливих здібностей і якостей якої вагомими визнавалися соціальна значимість характеристики. У суспільстві активізувався запит на інший тип громадянина, відтак сталася поява нового соціального прошарку та почав формування «бюргерський» ідеал людини, домінуючими якостями якої стали підприємливість, бережливість, помірність. Прикметно, що важливими характеристиками такого типу стали соціально значимі характеристики, ділові якості, громадянська активність, прагнення до життєвого успіху, комунікативні здібності та вміння спілкуватися з людьми різних рівнів (співгромадянами, компаньйонами, діловими партнерами), ввічливість, толерантність, патріотизм тощо.

Оцінюючи епоху Відродження в контексті вивчення генезису теорії обдарованості, І. Краснова вважає, що в цей час знову відродився культ героя і видатної особистості, яка суттєво перевершує своїх сучасників. За їхніми висновками, у XV столітті увійшли в звичай тривалі подорожі з метою познайомитися з тією або іншою знаменитою людиною. Міста і держави починають пишатися своїми великими синами, прагнуть привернути до себе той чи інший талант; поетів вінчають лавровими вінками, на честь переможних полководців влаштовують урочисті ходи тощо.

У добу Відродження і Нового часу прослідковується зародження іншого смислового ядра в розумінні обдарованості, новий ракурс у визнанні талановитості, коли успіхи в політиці, духовній сфері, професійній діяльності, військовій справі, досягнення майстерності та високих результатів, зумовлене відповідними здібностями, почали вважатися як ознака наявності таланту. Як стверджують дослідники, така ситуація сприяла тому, що відкрилися нові напрями і перспективи особистісного зростання людини, зумовлені не походженням і соціальним статусом, а здібностями (Івлева, Іноземцев, 2014).

Попри те, що на ідеал людини епохи Відродження значний вплив мала зміна в суспільній свідомості, перехід від середньовічного геоцентризму до ренесансного антропоцентризму, соціально-філософська думка й суспільна реальність не була повністю позбавлена впливу релігійної ідеології. Спостерігається не повна заміна світогляду, а поступове проникнення в усталені протягом середніх віків погляди на людину, її місце в житті, природу здібностей, можливість самореалізації та активності у різних сферах життя нових ідей, пов'язаних із соціально-економічними чинниками, які збільшили значення людини як члена громадянського суспільства. Переосмислюється ставлення людини до інших людей, держави, влади, матеріальних цінностей, а також до самого себе, свого життя й здоров'я, матеріального благополуччя. Ідея про соціальну успішність і шляхи її досягнення видатними особистостями й політичними лідерами розвивалася в контексті філософської концепції елітарності.

Починаючи з XIX ст., феномен обдарованості починає розроблятися в межах експериментальної психології (А. Біне, Ф. Гальтон, Л. Термен, В. Штерн та ін.). Проте філософське осмислення цього міждисциплінарного явища продовжується і в наш час.

Аналіз як філософської, так і психолого-педагогічної літератури показує, що одним з найменш досліджених на сучасному етапі видів обдарованості є соціальна. У контексті пізнавально-синкретичної складової підготовки майбутніх педагогів до роботи з обдарованими дітьми варто також робити акцент на філософському осмисленні такого феномену.

Відзначимо, що в історії філософії проблематика соціально активної та продуктивної особистості нерідко викликала інтерес, оскільки вона була пов'язана з вивченням відмінностей між людьми, їх значенням і роллю в різних сферах

суспільного життя. З античних часів і до сьогодні ідеї щодо наявності спеціального таланту в сфері спілкування, державного управління, педагогічної діяльності опосередковано чи безпосередньо представлені в поглядах відомих персоністів.

Аналіз філософської думки з досліджуваної проблеми дав змогу виділити етапи генези феномену «соціальна обдарованість» у методологічному осмисленні:

1. *Перший етап (V ст. до н.е – IV ст. н.е.)* пов'язаний із зародженням у межах філософських дискурсів щодо геніальності й таланту, елітарності та лідерства як окремої ідеї про *особливий тип людей, соціально успішних особистостей, героїв, правителів, державних діячів, воєначальників, мудреців; формування ідеалу людини, який за своїми характеристиками корелюється з особистістю з проявами соціальної обдарованості.*

У поглядах античних філософів цього періоду виявлено *суперечність*, коли, з одного боку, дається висока оцінка соціально активної, продуктивної та успішної особистості з конструктивною стратегією поведінки; з іншого – здібності та якості такого порядку ще не ідентифікуються як талант чи обдарованість. Значні здібності в багатьох сферах (державному управлінні, військовій справі, політиці, релігійній діяльності, вихованні молодих поколінь, навіть у науці) спочатку не визнавалися як геніальність. Переважала оцінка прояву геніальності особистості лише в мистецтві. Проте з часом пояснення художнього генія було екстрапольовано на розуміння геніальності взагалі.

2. *Другий етап (IV – XII століття)* позначений формуванням філософсько-теологічного ідеалу духовного лідера в образі Христа та нового політичного лідера, керівника, монарха, який наділений владою Бога, межі якої окреслюються церквою. Проблема здібностей і таланту розглядається в контексті християнського світогляду, роль соціально значимих якостей у діяльності людини суттєво зменшується.

Середньовічні уявлення про видатних соціально впливових особистостей характеризуються *суперечністю*: з одного боку, збільшується роль духовних і політичних лідерів в історичному розвитку, посилюється значення їх діяльності в різних сферах соціальної дійсності; з іншого – роль таких персоналій у суспільному житті та успіхи на політичній арені пояснюються не їхніми соціально вагомими якостями, а обраністю та прилученням до мудрості Бога.

3. *Третій етап (XIV – XVII ст.)* специфікується тим, що соціально-економічні чинники вплинули на відродження

культу людини в цілому та героя, елітарної особистості зокрема. Вони зумовили суспільний запит на інший тип громадянина та формування нового ідеалу здібної, успішної особистості, серед важливих здібностей і якостей якої вагомими визнаються соціально значимі характеристики. Відбувається переосмислення ідей щодо передумов і сутності геніальності й обдарованості, коли успіхи в різних видах діяльності, зумовлені відповідними здібностями, почали вважатися ознакою наявності таланту. У філософському дискурсі вже імпліцитно представлені погляди щодо соціальних здібностей, дотично пояснюється їх природа.

У філософських ідеях на новий ідеал людини, її здібності й талант виявлено *суперечність*: з одного боку, дається висока оцінка талановитій, активній і успішній особистості; з іншого – їй протиставляється й зневажається людина фізично нерозвинена, інтелектуально обмежена чи слабоумна, убога.

4. *На четвертому етапі (XVIII – перша половина XX ст.)*, зумовленому соціально-політичними чинниками, спостерігаються позитивні тенденції: обдаровані й геніальні особистості в цілому визнаються кращими представниками суспільства й співвідносяться з теорією елітарності, лідерства та «великих людей». До того ж, у зв'язку з потребами суспільства в талановитих політиках, державних діячах і керівниках виробництв, соціально активну й продуктивну особистість починають оцінювати як обдаровану та відносять до елітарних груп. Формуючи культ елітарної особистості, філософи наділяють її низкою важливих якостей, серед яких домінуючими є соціально значимі, що вказує на прояви соціальної обдарованості в характеристиці представника еліти.

Суперечність цього етапу в поясненні соціально здібних людей як кращих представників суспільства полягає в тому, що відбувається протиставлення представників еліт, «великих людей» і мас.

5. П'ятий (сучасний) етап (друга XX ст. – початок XXI ст.) пов'язаний із утвердженням соціальної обдарованості як окремого виду в працях сучасних науковців, проведення міждисциплінарних досліджень, які інтегрують філософський, психологічний, психолого-педагогічний, акмеологічний, соціологічний контент.

Необхідність розроблення філософських засад соціальної обдарованості викликана тим, що, з одного боку, в сучасному суспільному поступі все більшого значення надається людям, здібним у соціальному

аспекті; з іншого – недостатньою концептуалізацією феномену соціальної обдарованості в сучасній науці, коли в психологічній концепції обдарованості це явище залишається найменш розроблено порівняно з іншими видами обдарованості. Водночас дослідження й поглиблення теорії соціальної обдарованості зумовлене об'єктивною потребою сучасного суспільства в науково обґрунтованій методології ідентифікації, розвитку та підтримці соціально активних і соціально успішних особистостей як національної еліти. Створення наукового психолого-педагогічного профілю соціальної обдарованості стає можливим не раніше, ніж у межах філософії визріють і будуть узагальнені ідеї та теорії, базові для виділення її як окремого наукового феномену та виду обдарованості. Це потрібно здійснювати шляхом інтегрування системи онтологічних, гносеологічних, соціоантропологічних і аксіологічних поглядів на обдарованість, елітарність і лідерство.

Проте теоретизація соціальної обдарованості уповільнюється наявністю *суперечливих* наукових ракурсів, оскільки: продовжується процес формування методологічної бази психологічної концепції обдарованості як загальнонаукового феномену; соціальна обдарованість вивчається переважно поза філософським контекстом, оскільки у поглядах мислителів минулого переважно відсутні позиції, у яких би наявність у людини високого рівня соціально значимих характеристик прямо оцінювалася як ознака обдарованості; дослідження соціальної обдарованості часто базується на неактуалізованих передумовах, оскільки вони не завжди поділяються й приймаються всіма членами наукового співтовариства, які займаються розробленням проблематики обдарованості

й не визнають право соціальної обдарованості на статус самостійного виду.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Науково-методичне розроблення проблеми підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти / учителів початкових класів до роботи з дітьми з проявами різних видів обдарованості в умовах культурно-освітнього простору вважаємо, є одним із важливих напрямів реформування сучасної професійно-педагогічної освіти. У структурі готовності майбутніх педагогів до такого напрямку професійної діяльності виділяємо когнітивно-змістовий компонент, який формується в ході пізнавально-синкретичного етапу підготовки. В основі змісту пізнавально-синкретичної підготовки варто використувати результати дослідження обдарованості в межах філософії, психології, педагогіки. Оскільки обдарованість є міждисциплінарним феноменом, то обізнаність студентів у цій сфері утворюється не лише психолого-педагогічними, а й філософськими ідеями. Засвоєння студентами системи знань про феномен обдарованості є не самоціллю, а стає базою для формування у них необхідних умінь і навичок з навчання й виховання обдарованих дітей. Таке завдання реалізується шляхом доповнення змісту обов'язкових і вибіркових дисциплін окремими питаннями й темами про різні аспекти обдарованості.

Перспективним напрямом досліджень вважаємо розроблення та цілісне впровадження методики підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти / учителів початкових класів у педагогічних ЗВО на системному рівні та на засадах компетентнісного підходу.

Список використаних джерел

- Бачинська, Є., Ушмарова, В., & Седеревічене, А. (2013). Підготовка вчителів до роботи в 1-4-х класах, працюючих за всеукраїнським науково-педагогічним проектом «Інтелект України». *Рідна школа*, 10, 69-74.
- Власова, О. І. (2005). *Психологія соціальних здібностей: структура, динаміка, чинники розвитку*. Київ: Видав.-поліграф. центр «Київський університет».
- Гончаренко, Н. В. (1991). *Гений в искусстве и науке*. Москва: Искусство.
- Гомер. (2004). *Илиада. Одиссея*. Москва: Эксмо.
- Демченко, О., & Вацьо, М. (2019). Пізнавально-синкретична складова в підготовці майбутніх вихователів до розвитку соціальної обдарованості дітей. *Педагогічна освіта: теорія і практика*, Вип. 26 (1-2019), Ч. 1. (64-70). Кам'янець-Подільський.
- Демченко, О. П. (2016). Наукова рефлексія соціальної обдарованості в контексті античної філософії. *Педагогіка та психологія*, 55, 14-27.
- Ивлева, М. Л., & Иноземцев, В. А. (2014). Формирование психологической концепции одаренности в эпоху Возрождения. *Известия МГТУ «МАМИ»*, 2 (20), Т. 5, 125-131.

- Казьмірчук, Н. С. (2012). Формування творчої особистості майбутнього вчителя в процесі навчання у ВНЗ. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*, Вип. 18 (28). (83–86). Київ.
- Кашапов, М. М. (2019). Абнотивность как характеристика профессионализации мышления педагога. *Вестник Удмуртского университета*, Т. 29, Вып. 2, 137–147.
- Кіт, Г. Г. (2011). Творчий характер дослідницької діяльності учасників педагогічного процесу. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*, Вип. 34. (320–325). Вінниця.
- Краснова, И. А. (1990). Проблемы воспитания делового человека во Флоренции XIV века (по педагогическим трактатам, семейным выпискам и домашним хроникам). В *Гуманистическая мысль, школа и педагогика эпохи средневековья и начала нового времени*. (58–73). Москва.
- Лазаренко, Н. І. (2017). Зміст, структура і основні напрямки діяльності наукової лабораторії педагогічної майстерності викладача вищої школи. *Професійна компетентність педагога в умовах оновлення змісту освіти та вимог ринку праці*, Матеріали третьої регіон. наук.-практ. конфер., Т. 15. (24–26). Вінниця: ТОВ «Вінницька міська друкарня».
- Лимар, Ю. М., Демченко, О. П., & Турчина, І. С. (2019). Використання філософського діалогу у формуванні навичок демократичного спілкування майбутніх педагогів. *Інноваційна педагогіка*, Вип. 16, Т. 1. (110-115). Одеса.
- Лосев, А. Ф., & Тахо-Годи, А. А. (1977). *Платон. Жизнеописание*. Москва. Детская литература.
- Платон. (2009). *Диалоги*. Москва: Эксмо.
- Савенков, А. И. (2010). *Психология детской одаренности*. Москва: Генезис.
- Ушатикова, И. И. (2006). *Подготовка будущих учителей к работе с одаренными школьниками*. (Автореф. дис. ... канд. пед. наук). Казань.
- Юдин, Э. Г. (1978). *Системный подход и принцип деятельности: методологические проблемы современной науки*. Москва: Наука.

References

- Bachynska, Ye., Ushmarova, V., & Sederevichene, A. (2013). Pidhotovka vchyteliv do roboty v 1-4 klasakh, pratsiuiuchykh za vseukrainskym naukovym pedahohichnym proektom «Intelekt Ukrainy» [Teachers' training for work in forms 1-4, working on the all-Ukrainian scientific and pedagogical project «Intellect of Ukraine»]. *Ridna shkola – Native school*, 10, 69-74.
- Vlasova, O. I. (2005). *Psikhohohiia sotsialnykh zdibnostei : struktura, dynamika, chynnnyky rozvytku* [Psychology of social abilities: structure, dynamics, factors of development]. Kyiv: Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr «Kyivskiy universytet».
- Honcharenko, N. V. (1991). *Henyi v yskusstve y nauke* [Genius in Art and Science]. Moscow: Yskusstvo.
- Homer (2004). *Ulyada. Odyseia* [The Iliad Odyssey] Moscow: Eksmo.
- Demchenko, O., & Vatso, M. (2019). *Piznavalno-synkretychna skladova v pidhotovtsi maibutnikh vykhovateliv do rozvytku sotsialnoi obdarovanosti ditei* [Cognitive-syncretic component in the future educators' training for the development of social children's giftedness]. *Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka: zbirnyk naukovykh prats – Pedagogical education: theory and practice: collection of scientific works*, 26 (1-2019). (64-70). Kamianets-Podilskyi: K-PNU imeni Ivana Ohienka.
- Demchenko, O. P. (2016). *Naukova refleksiiia sotsialnoi obdarovanosti v konteksti antychnoi filosofii* [Scientific reflection of social talent in the context of ancient philosophy]. *Pedahohika ta psikhohohiia – Pedagogy and psychology*, 55, 14-27.
- Yvleva, M. L., & Ynozemtsev, V. A. (2014). *Formyrovanye psikhohohycheskoi kontseptsyy odarennosti v epokhu Vozrozhdeniya* [Formation of the psychological concept of giftedness in the era of the Renaissance]. *Yzvestyia MHTU «MAMY» – MSTU «MAMY» News*, 2 (20), 125 – 131.
- Kazmirchuk, N. S. (2012). Formuvannia tvorchoi osobystosti maibutnoho vchytelia v protsesi navchannia u VNZ [The future teacher's creative personality formation in the process of studying at the university]. *Naukovyi chasopys imeni M.P. Drahomanova – M.P. Drahomanov scientific journal*, 18 (28). (83-86). Kyiv.
- Kashapov, M. M. (2019). *Abnotyvnost kak kharakterystyka professyonalizatsyy myshleniya pedahoha* [Abnotism as a characteristic of the teacher's thinking professionalization]. *Vestnyk Udmurtskoho unyversyteta. – Bulletin of Udmur University*, 29, 137-147.

- Kit, H. H. (2011). Tvorchyi kharakter doslidnytskoi diialnosti uchasnykiv pedahohichnoho protsesu [Creative nature of the pedagogical process participants' research activity]. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho – Proceedings of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskiy State Pedagogical University*, 34. (320-325). Vinnytsia.
- Krasnova, Y. A. (1990). Problemi vospytanyia delovoho cheloveka vo Florentsyy XIV veka (po pedahohycheskym traktatam, semeinim vipyskam y domashnym khronykam) [Problems of education of a businessman in Florence of the XIV century (according to the pedagogical treatises, family extracts and home chronicles)]. *Humanystycheskaia misl, shkola y pedahohyka epokhy srednevekovia y nachala novoho vremeny – Humanistic thought, school and pedagogy of the Middle Ages and the beginning of the Modern Times*. (58-73). Moscow.
- Lazarenko, N. I. (2017). Zmist, struktura i osnovni napriamky diialnosti naukovoii laboratorii pedahohichnoi maisternosti vykladacha vyshchoi shkoly [Content, structure and main activities of the scientific laboratory of pedagogical skills of a high school teacher]. *Profesiina kompetentnist pedahoha v umovakh onovlennia zmistu osvity ta vymoh rynku pratsi: zb. Materialiv III rehionalnoi nauk.-prakt. konfer. – Materials of the third region. scientific and practical conference*, 15. (24–26). Vinnytsia: TOV «Vinnytska miska drukarnia».
- Lymar, Yu. M., Demchenko, O. P., & Turchyna, I. S. (2019). Vykorystannia filosofskoho dialohu u formuvanni navychok demokratychnoho spilkuvannia maibutnikh pedahohiv [The use of philosophical dialogue in the future teachers' skills of the democratic communication formation]. *Innovatsiina pedahohika – Innovative Pedagogy*, 16, T. 1. (110-115). Odessa.
- Losev, A. F., & Takho-Hody, A. A. (1977). *Platon. Zhyzneopysanye [Plato. Biography]*. Moscow. Detskaya literatura.
- Platon (2009). *Dyalohy [Dialogues]*. Moskva: Eksmo.
- Savenkov, A. Y. (2010). *Psykhohohyia detskoi odarennosti [The psychology of children's giftedness]*. Moscow, Henezys.
- Ushatykova, Y. Y. (2006). *Podhotovka budushchykh uchyteli k rabote s odarennymy shkolnykamy [Future teachers' training for work with gifted schoolchildren]*. Obshchaia pedahohyka, ystoryu pedahohyky y obrazovanyia. (Avtoref. dys. ... kand. ped. nauk). Kazan.
- Iudyn, Ye.N. (1978). *Systemnyi podkhod y pryntsyyp deiatelnosti: metodohycheskie problemyi sovremennoi nauky [Future teachers' training for work with gifted students]*. Moscow: Nauka.

Стаття надійшла до редакції 02.11.2020

Demchenko O.

Демченко О.

ORCID 0000-0001-5975-4470

ORCID 0000-0001-5975-4470

Candidate of Pedagogic Sciences (Ph. D.),
Associate Professor at the Department
of Preschool and Primary Education,
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskiy
State Pedagogical University
(Vinnytsia, Ukraine)
E-mail: elena.dp.jera@gmail.com

Кандидатка педагогічних наук, доцентка,
завідувачка кафедри дошкільної
та початкової освіти,
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
(Вінниця, Україна)
E-mail: elena.dp.jera@gmail.com